

Conacul împrejmuit de ziduri înalte și de plopi...

SÂNGE STRICAT

I

Se știa și se povestea mai mult despre străbunicii și străbunicele ei, decât despre ea însăși: despre tatăl și mama ei și apoi despre ea, Sofca.

Casa lor era veche. Părea că dăinuiește încă de pe vremea când începuse să se ridice și orașul. Toată familia se născuse acolo.

Intotdeauna, cu prilejul marilor sărbători, episcopii, îndată după slujbă, veneau să-i felicite, pe ei întâiu, și apoi se duceau pe la celelalte case, tot atât de vechi și cunoscute. La biserică își aveau scaunul lor, ca și la cimitir mormântul, unde, deasupra lespezilor albe de marmoră, candelile ardeau veșnic, fie zi, fie noapte.

Nu se știa care dintre strămoși clădise bătrâna casă, dar era fapt cunoscut că fuseseră cu toții oameni foarte bogați, iar Hagi Trifun dela care chiar începuseră să fie numiți Hagii — a fost cel dintâi care, chibzuit și mândru, s'a încumetat, după hagealâcul lui, să scoată la iveală, să rostească și să administreze bogății, până atunci zăcute în pivniți, hambare, grajduri, pentruca, astfel chivernisite, toată lumea « să le poată vedea ». A zidit poarta dela intrare în formă de arc, iar zidului care împrejmuia casa i-a dat forma unei cetăți. A ridicat catul de sus al casei, care până la el nu existase, l-a vărui și zugrăvit în colori vii, minunate. Odăile le-a împodobit luxos, cu covoare dintre cele mai scumpe, cu tablouri vechi de valoare, dela Peci, Sf. Munte și Rila; pe polițe de lemn sculptat a orânduit vase de argint cu filigrane de aur. Jos în curte, a pardosit intrarea principală cu lespezi mari de marmoră, pentru ca să iasă călare cu faimosul lui cal. El, după cât se ținea minte, umbla întotdeauna, vara ca și iarna, îmbrăcat în surtuc făcut dintr'o țesătură scumpă și

grea, încins cu un brâu lat de piele, încărcat de pistoale, și cu nelipsitul iatagan, iar în picioare purta cisme grele, înalte până la genuchi.

Pe vremea lui, niciun Turc, fie chiar administratorul, nu îndrăsnea să treacă pe lângă casă și cu atât mai puțin să poposească. La poartă trebuia să ardă toată noaptea felinarul, iar paznicii se schimbau de trei ori pe noapte, ca nu cumva să ațipească și astfel să nu fie destul de păzit, el, bunicul Sofcăi, Hagi Trifun, care făcea negoț cu orașele cele mai mari, avea legături numai cu fruntași și putea, în urma faimei și mai cu seamă a bogăției lui, să ajungă nu numai administrator de oraș sau caimacan, dar chiar și pașă, cu dreptul să asuprească și să surghiunească.

Lucra cu oameni de orice neam, era pentru orice școală sau biserică nouă, pentru orice mânăstire care trebuia ridicată sau dresă. Dacă cineva ar fi avut nevoie să se pună la adăpost de vreo primejdie sau să se plângă de vreo nedreptate sau asuprire din partea cuiva, era lucru știut că putea să vină la el. Tot așa la sfat, îl vedeai în camera frumos împodobită din catul de sus, stând de vorbă cu oamenii de frunte ai orașului, până noaptea târziu, când aceștia, în cele din urmă, părăsindu-l, îl lăsau să pună la cale singur cele chibzuite până atunci, căci știau că tot ce face e bine făcut. Niciodată nu târăgăna treburile. Ca să le ducă la bun capăt, recurgea la toate mijloacele, dintre care darurile erau cele mai bine sortite, iar, când nici prin ele nu izbutea, se folosea de pistol sau pușcă, mai cu seamă când avea aface cu oameni de altă credință, vreun Arnăut, de pildă, supra-numit șarpe. Astfel nu desmințea de ce candela de aur a casei ardea fără încetare în fața crucifixului și de ce scaunul lui dela biserică, întocmai ca acela

episcopal era respectat și nimeni n'ar fi îndrăsnit să se atingă de el sau să-l întrebuinteze în timpul liturghiei. După slujbă, la Crăciun, Paște sau altă sărbătoare mare, mulți săraci, ca și dintre cei mai puțin săraci, veneau la el și se ospătau cu mâncare și băutură, trei zile în șir.

Era aspru și iute. Un fior, nu numai pentru ai casei, dar și pentru rude și întregul neam, ca și pentru slugile și argații dela conacul din Ratai, sau morarii dela morile din Sobin, căci tot și toate îi aparțineau lui și numai lui. Se spunea chiar că în mânie, făcuse printre ei și moarte de om. De câte ori călătorea prin Turcia, pentru negoț, și aceasta se întâmpla des, căci de obicei vara și-o petrecea acolo, — dădea și pe la rudele din partea locului și poposea uneori la ele, dar le îngrozea. In deosebi pe o văduvă din familie, al cărei fiu în loc să ia locul tatălui la moarte și să poarte grija casei și a gospodăriei, începuse să petreacă și să risipească averea; să-l sperie maiică-sa îl amenința cu venirea «moșului», cum îl numeau în familie, atât era de temută sosirea lui.

— Haide, sfârșește odată! — îi spunea ea. Știi bine că are să vină. Am fost ieri pe acolo și am aflat că se întoarce. Nu vreau să mai tremur și să tresar în fața lui din pricina ta, nu vreau să mai mint și să te ascund. Nu mai vreau și nu mai pot, când mă duc pe la el, să țipe la mine și să mă mustre: «cum poți tu să-l aperi și să tănuiești ticăloșiile băiatului ăsta? Nu știi? Nu auzi ce face? Cum hoinărește și cum cheltuește? Merită să-i sucești gâtul ca la o pasăre. Nici tu, nici el și niciunul dintre voi să nu-mi mai ieșiți în cale!» Uite de ce nu mai vreau să te ascund și, decât să mă certe atâta, mai bine îi spun tot când are să vie, o să vezi! — și așa sfârșea. În felul acesta, izbutea să-l sperie puțin, căci știa ce-l așteaptă.

Și într'adevăr, când se întorcea el din călătorie, toată familia se aduna: neveste, mătuși, verișoare. Bărbații nu cutezau să se arate lui din întâia zi, căci îl știau prea bine! Știau că orice treabă ar fi avut de făcut cu ei, o îndeplinea trimițându-le poruncă prin femeile lor. Fiecare apoi, trebuia să meargă sus, în balconul unde ședea el de obicei, și, plecați, supuși, umili în fața puterii lui — atât le părea de mare și de puternic — nici nu îndrăsneau să-l privească în ochi și îl întâmpinau numai, sfioși:

— Ai venit, taică?

— Am venit! — se auzea, tăios și aspru răspunsul. Iar sfiala se schimba în frică atunci când chema sus la el pe câte cineva, cu glas poruncitor, căci se știa că de bine nu striga pe nimeni pe nume... Fie că bărbatul vreunea dintre femei i-a ascuns ceva, fie că banii pe cari îi împrumutase dela el nu-i mai înapoiase sau le dăduse o altă întrebuintare decât aceea pe care o arătase, mințindu-l.

Alături de aceste asprimi însă, era lucru știut că și cea mai săracă și îndepărtată rudă nu era uitată și fiecăreia în parte îi aducea daruri îmbucurătoare din călătoriile lui.

Mult n'a vorbit niciodată, dar ce spunea era spus și avea greutate. Se aminteau și se întrețineau încă vorbe sau rostiri de ale lui: «Ei, chiar așa este asta sau ăsta, precum spunea răposatul Hagi Trifun». Când nu era la drum, după afaceri, stătea numai acasă; vara, sus în balcon, iar iarna în odaia de jos, mare și spațioasă. Ședea singur, fuma, bea cafea și dădea ordine.

Totul trebuia făcut mereu, așa cum voia el. Numai cu fiul-său, singurul lui băiat, nu izbutise în niciun fel s'o scoată la capăt. Pe fete le măritase și înzestrase așa precum dorise. Dar pe băiat, care se născuse târziu, când era bătrân și nu mai nădăjduia să aibă vlăstar, un urmaș, — care a fost și ultimul copil, — n'a putut să și-l apropie sau să-l îmbuneze, nici chiar atunci când s'a făcut băiat mare; dimpotrivă, parcă într'adins, fiul-său n'a voit niciodată să-i facă pe voie. — De ce oare? — se întreba bătrânul. Să fie pentrucă era neputincios de acum, pentrucă nu mai mergea la târguile cerute de negoț și că, nemai contribuind cu munca, nu mai câștiga mult, sau pentrucă pierduse din înfățișarea-i măreață, sau, — și aceasta îl rodea mai mult pe bătrân, — era cineva, de sigur, care ațâța băiatul împotriva lui. Și acest cineva nu putea fi decât ea, mama copilului, știa el bine... Câtă vreme nu se născuse băiatul, aproape că nici nu se simțea în casă și nici chiar acum, după naștere, nu îndrăsnea să-l privească în ochi, și aceasta, nu din supușenie, ci din mișelie, căci în același timp simțea cum ridică pe băiat împotriva lui. Și atunci, o privea plictisit parcă de frica și înfiorarea pe care le arăta ea în fața lui și, mâniaș, ar fi vrut s'o părăsească sau s'o înlătore și să reia cărma casei, să poruncească tot el, să certe pe slugi, pe argați, iar ei să-i lase în seamă numai grija băiatului, căci tot îl înstrăinase de el, ațâțându-l împotriva-i. Cu băiatul se duceau pretutindeni, ea, fetele ei, pe la rude și prieteni, și de acolo, cu toții, porneau la moșie, la adunări și tot felul de petreceri, în zilele de sărbătoare. Surorile și mama, toate se întreceau, care mai de care, să fie pe placul băiatului și aveau pentru el un cult. Orice ar fi făcut sau spus, era pentru ele sfânt și nici nu le-ar fi trecut prin gând că ar putea spune sau face ceva, care să nu fie la locul lui.

Bătrânul, la rându-i, din ce în ce mai gelos și mai îndurerat văzând că băiatul, în urma acelor uneltiri răutăcioase, se înstrăina tot mai mult de el, se închidea și el în sine și nu-i mai spunea aproape niciun cuvânt sau, când îi vorbea, o făcea pe un ton aspru și răstit, dacă nu chiar mâniat. Și numai el știa cât de mult își iubea copilul! Nu i-a arătat-o însă niciodată, nici chiar atunci când băiatul s'a îmbolnăvit și el n'a coborât să-l vadă, cum de altfel nu putea să mai vadă pe niciunul din ai casei, nici chiar pe slugi sau argați, asupra cărora nu mai ridica mâna, cum făcea odinioară.

Iar când fiul a început să se împrietenească cu Beii turci, să bea cu ei și să le meargă pe la ha-

remuri, să se îndrăgostească de fetele și femeile lor, bătrânul începu să se înfurie. — Dacă-i arde de asta, — spunea, — să fie afurisit! — și știa de ce o spune bătrânul Hagi Trifun. Fusese și el tânăr odată și petrecuse și el cu femei, cu sătence, cu rândăsoaice chiar, dar cu Turcoaice? Cu femei de altă credință? La Turci bărbații au câte patru femei, sângele lor e fierbinte și-și sfârșesc puterile în visare și plăcere! Așa își lămurea bătrânul gălbe-neala băiatului, uscățiv și firav, mai mult femeie decât bărbat, și de aceea nici nu mai voia să se uite la el când îl avea în ochi.

Când afla că după atâtea certuri și mustărări, el urma și mai departe cu Beii chefurile cu scandal sau alte ticăloșii și se întorcea acasă în zori, chema la dânsul pe maică-sa, nu pe băiat.

— Ai aflat? — o întreba.

Ea, chiar dacă știa, se făcea că nu pricepe.

— Ce?

— Cum ce? — se înfură bătrânul, începând să scoată papucul din picioare ca o amenințare, — cum n'ai auzit nimic? nu știi nimic? Dar unde ești? Ce faci? Trăești sau nu? Cum nimic? Crezi că eu, pentru că nu cobor deloc jos, nici n'aud, nici nu văd ce se petrece în casă? Cât era ceasul când s'a întors azi dimineată? Hai?

— Cum, cât era ceasul? — se prefăcea ea cu încăpățănare. Băiatul doarme încă, e adevărat, dar a venit de vreme acasă.

Bătrânul atunci nu se mai putea stăpâni și asvârlea în ea, fie cu papucul, fie cu ciubucul:

— Piei de aici! Nici pe tine să nu te mai văd! — și de supărare își vâra capul în perne. Toată ciuda și furia lui, nu erau împotriva băiatului, ci a ei; nu pentru dragostea ce avea ea față de el, ci pentru că pretindea că-l iubește atâta încât minte din pricina lui, ca și cum numai ea îl iubea, de îl apăra cu atâta încăpățănare, ca și cum numai ea i-ar fi vrut binele. Știa anume la ce oră se înapoiase azi noapte, căci doar ea îi deschisese. Fusese de ajuns să lovească în ușă, o singură dată cu cârligul dela poartă, pentru ca să dea fuga să descuie, — sigur că nici nu dormise așteptându-l, — în loc să lase pe paznicii de noapte să-i deschidă. Și-l întâmpină cu cuvintele:

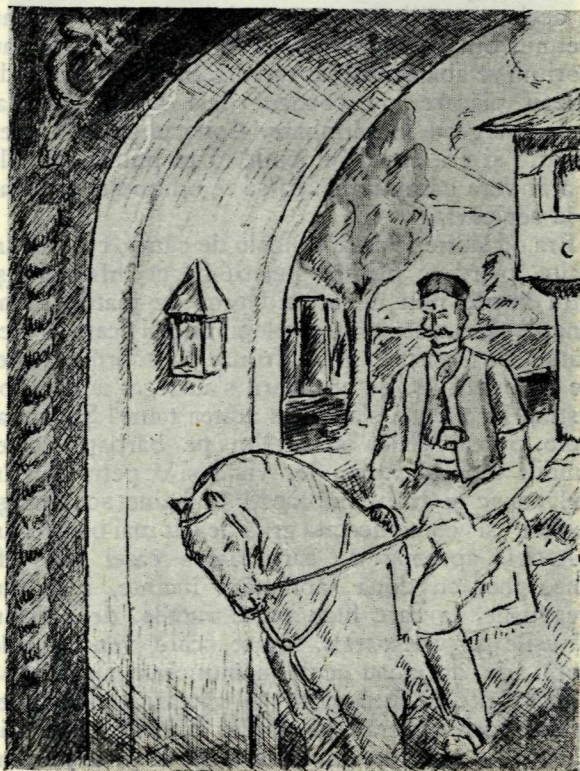
— Ascultă, prea bați tare când vii și trezești pe bătrân.

Și taica știa bine că nu de tihna lui îi păsa ei, ci ca să nu-l audă că se întorcea așa de târziu, în zori.

Și astfel, mai mult în certuri, minciuni și neconținute mustărări și neînțelegeri cu fiul, a murit bătrânul. Și de ciudă pe ei și mai cu seamă pe femeia lui, când s'a îmbolnăvit n'a vrut să spună nimănu sau să se caute și a zăcut singur, sus, în odaia de lângă balcon; numai pe slugi le mai primea, care, în cele din urmă, l-au găsit acolo, mort.

De atunci, dela moartea lui Hagi Trifun, în casă nu s'au mai cunoscut decât petrecerea și belșugul, o risipă plină de lux, de femei frumoase

îmbrăcate în vestminte scumpe, de mâncăruri alese și dulciuri neîntrecute. Avea un cuptor în care nu se cocea și frigea decât pentru casa lor, atât de mult se gătea la ei. Și niciodată, dela ei, nu s'a auzit ca dela ceilalți vecini, larmă, bătaie sau țipete de copii. Nimeni nu se putea lăuda că a prins vreo ceartă sau cuvânt urât și spus tare în casa lor; dacă vreodată se iscau ceva neînțelegeri, totul se domolea repede, pașnic. Se trăia cât se poate

Când se întorcea el din călătorie

de bine și de liniștit, în cel mai mare belșug, în casa bogat mobilată, bine încălzită, în foșnetul de mătase al rochiilor femeilor, găteți din care ieșeau capete îngrijite, fețe albe, gingașe și bine păstrate. Hambarele, magaziile și grajdurile, care până atunci erau îngrămădite în jurul casei, au fost mutate cu prilejul aducerii noii recolte ceva mai departe, în celălalt capăt al curții, ca să nu strice armonia și liniștea locuinței, iar grădina a fost lărgită și sădită cu tot felul de pomi roditori, cireși, vișini, piersici scumpi și mai cu seamă niște meri scunzi, cari făceau numai câteva poame fragede și rare pe an.

Menirea femeilor la ei era să fie cât mai mult și cu mai mare gust gătite, să poarte podoabe scumpe împletite și să știe să facă tot felul de mâncări străine și alese. Să aibă grijă de frumusețea și dragălașia lor, să fie albe și pătimașe. Scopul vieții trebuia să le fie să-și păstreze mândrețea și farmecul

de femei, împodobindu-se și punând în vedere ceea ce au mai frumos, iar bărbații, fără să țină seamă de rudenie sau de vârstă, să le iubească și să le ia.

Asemenea și bărbații își duceau într'un fel al lor viața. Traiau în oraș, dar nu-i găseai niciodată la un loc sigur. Dacă prăvăliile le erau sus în piața principală, stăteau și acolo, dar numai pentru învoirea cu argații sau tocmita mărfurilor, pentru arendarea pământurilor sau lucrarea lor. Dar nici în acele prăvălii nu stăteau singuri, ci le treceau vreunui om de încredere. Și nici pe la moșii sau mori nu se abăteau decât rareori. Singurul loc unde găseau plăcere era conacul dela Donia Vrania, unde mergeau în plimbare. Conacul nu era prea departe și era astfel întocmit că te puteai duce la el atâta vreme cât și iarna, ca să te odihnești în tihnă și la aer curat.

Era o clădire izolată, dincolo de câmp, cu turnuri înalte, pierdută printre stejarii bogat înfrunziți și totul împrejmuț de un zid gros de piatră, de-a lungul căruia se înălțau plopi falnici cari-și fre-mătau cântecul prin graiul frunzelor, adormindu-te. De acel conac și de acel turn s'au legat atâtea povești și legende și s'au spus atâtea taine! Și numai acolo puteai vedea și întâlni pe bărbații acelei familii, căci adevărata lor viață și-o petreceau în acel conac și turn, îmbrăcați în haine scumpe și luxoase și cu neîncetata grijă de cât mai bun traiu.

Astfel, aproape de sărbătoarea casei lor, Sf. Gheorghe, cu două săptămâni înainte, începeau pregătirile, la care luau parte rudele, de obicei mătușile și verișoarele sărace, care veneau cele dintâi de dormeau acolo și munceau, ajutând să se frământa aluatul și să se gătească mâncările. Colacii cari nu erau pe deplin izbutiți, erau frământați de câte trei ori. Câteva zile în șir se puneau la cale curățatul, spălatul și împodobirea casei. Vestmintele, începând dela cel mai mic copil până la cel mai în vârstă, se croiau din nou, ba se pregătea îmbrăcăminte și pentru slugi, în deosebi pentru femei care erau foarte numeroase și mai toate aduse de pe moșia lor. Nu li se dădea să poarte rochii vechi, chiar dacă erau puse numai de câteva ori, și nici a căror tăietură sau culoare nu mai erau la modă. Totul se pune la cale din timp, astfel că în ziua de sărbătoare să nu lipsească nimic și fiecare să se simtă pe deplin mulțumit, să se ospăteze și să aibă ce povesti luni întregi după aceea, mai cu seamă femeile care nu mai încetau: «...dar când Hagi Trifun era în sărbătoare!» sau între bărbați, în piață, când își reaminteau și povesteau cum la sfârșitul petrecerii în conacul dela Donia Vrania, cheful reîncepea și se prelunga în tovărășia vestiților Greci, Tântari și Bei turci de primul rang, cari din pricina religiei nu erau admiși la sărbătoare. Cum aduceau fete din Scoplia, ibovnice pătimașe din Misurița și țigănci, dar nu de cele obișnuite, orașence de

mahala țigănească, ci așa numitele georgiene, care stau în preajma marilor sate și hanuri de pe marginea drumurilor, vestite prin trupurile învăpăiate și ochii lor de foc. Zile întregi ședea închiși cu fetele și lăutarii pe cari îi țineau în odăile alăturate și apoi, în pocnete de pușcă și focuri de artificii, porneau spre oraș. De asemenea, se povestea în taină, sub pecetea celui mai mare secret și al încrederii cum, într'o noapte, a venit la conac vestita Saveta, care nu era o femeie de rând ca cele ce-și vindeau grațiile, căci era femeie bogată, căreia bărbatul ei îi lăsase o avere însemnată. Venise la ei în mare taină, numai ca să petreacă și să bea împreună.

După chef și petrecere urma jocul de cărți, la care luau parte bărbații și, cum erau toți oameni cu stare și cum le plăcea viața și toate plăcerile ei, pierdeau fără socoteală câmpuri și vii la masa de joc.

Aceasta era unica lor viață adevărată, căci cealaltă, viața de prin târguri, de pe drumuri, din prăvălii, din negoț, nu numai că nu însemna nimic pentru ei, dar făceau tot ce le sta în putere ca s'o îndepărteze și din gând ca și din preajma locurilor unde li se desfășura cea de petreceri și plăceri; tot așa le veni și gândul să clădească pe cât mai departe și răznilă de oraș locuința unde veneau să se odihnească de muncă, înlăturând și de aici tot ce le putea aduce aminte de latura urâcioasă a vieții lor, așezându-și hambarele și grajdurile cu avutul în colțurile cele mai îndepărtate din jurul conacului, așa încât nimic să nu le turbure liniștea și bunul trai. Până și în felul de hrană se deosebeau de ceilalți orașeni cari mâncau pregătit totul cu grăsimi și iute, în timp ce ei găteau cu unt, bine prăjit și dulce, ferindu-se de grăsimea de porc, care e grea pentru stomac.

Din legăturile cu Grecii, Turcii, Țântarii, ei și-au însușit ceva din dialectul străin, terminându-și frazele cu adaosuri ca *zau*, *datim*. Și nici la îmbrăcăminte nu erau la fel cu ceilalți. Nimeni altul dela ei nu purta pantofi de lac, ci numai ghetete sau cisme înalte. Pantaloni le erau largi, de postav, înflorați cu găetane, și cădeau în cute bogate și grele, nu prea lungi însă, astfel ca să li se vadă ciorapii albi. Mătâniile de asemenea nu erau ca ale celorlalți și nici ca ale hagiilor cu cruce, ci negre și mărunte, astfel ca să se poată strânge în pumn oricât de lungi ar fi fost. Nici la tunsul părului și rasul feței nu arătau la fel cu ceilalți. Toți păreau că seamănă: aveau o față trasă, mai mult uscățivă, cu mustați scurt tăiate care nu treceau niciodată de colțurile gurii.

Pentru ca lumea să nu-i uite cu totul, își făceau apariția la adunări și sărbători sau trimiteau sume mari de bani ca să se ridice școli și biserici; de aceea la serbarea hramului bisericii, întotdeauna, pentru orice bun comun, era ales și un membru al familiei lor; cinstea aceasta era făcută nu ca să-i aibă de față sau pentru sfatul ce l-ar fi dat,

ci ca o recunoaștere pentru banii și darurile trimise, ca și de teama să nu le aducă jicnire, căci aflaseră întâmplător, dela un trimis al lor că, dacă n'ar fi ales pe vreunul din familie, ar fi plătit scump o asemenea nesocotire, pentru că ar fi pricinuit nu numai supărarea, dar și o nepăsare disprețuitoare: «căci cine altul i-ar fi putut înlocui?» spuneau cu îngâmfare.

Și poate că datorită acestei lumi, pe care o simțeau străină și dușmănoasă, se izolaseră, fugind departe de oraș și temându-se nu numai de ura și pizma, dar și de batjocura lor. De aceea, orice s'ar fi întâmplat în familie, ascundeau și făceau ca totul să se petreacă în taină. Cele mai mari neînțelegeri iscate din pricina averii, ca și patimile sau durerile trebuiau ascunse, astfel ca nimic să nu iasă la iveală din viața lor, să nu se știe, să nu se afle. De aceea, fiecare înainte să iasă în târg, se privea îndelung în oglindă, ca nu cumva să-i fie zugrăvit pe față sau în ochi, ceva din frământările lui...

Și așa, erau destule de văzut, de auzit și de povestit! În deosebi, în ultimul timp, de când a început împărțirea dintre frați — unchiul Sofcâi care voia el să aibă toată casa, cu tot ce era înăuntru, să fie singurul stăpân. Numai Sofca, în ciudată și speriată în același timp, cunoștea toate lucrurile acestea, căci încă de copil, fără să vrea, aflase multe dela bunica, apoi dela maică-sa, dela mătuși și unchi, cari, crezând că nu are cine să-i audă și netemându-se că mica Sofca ar putea să înțeleagă și încă mai puțin să țină minte, vorbiseră despre tot, nestânjeniți. Și pe urmă, câte nu văzuse ea, crescând!

Numai despre bunica Tona, câte se vorbeau prin oraș și prin împrejurimi! Era vestită prin luxul și ciudățeniile ei. Rămasă văduvă, n'a mai vrut să se mărite. Băieții din oraș nu se mai însurau, trăgând nădejdea că într-o zi ea tot se va căsători cu unul dintre ei, căci îmbătrânind îi va pieri și frumusețea. Ea însă nu se uita la nimeni și ducea casa și o reprezenta, ca un adevărat bărbat. Când pleca la conac sau ca să inspecteze moșiile, ieșea călare, fuma și știa să mânuiască armele ca un om dintr-o bucată. Chiar mersul, statura și în special fața ei, cu sprâncene mari, oval mic și prelung, o deosebeau de celelalte femei.

Tot de aceea însă n'a murit ca celelalte femei. Odată, ca de obicei, s'a dus la biserică, la slujbă, și s'a așezat pe scaunul familiei, lângă episcop. Venise atunci un nou dascăl, renumit pentru glasul și cântul său neîntrecut. Tona l-a ascultat până la urmă și apoi l-a privit...

Cum și în ce fel s'au cunoscut și unde se întâlneau, n'a știut nimeni; începuse să se bage de seamă cum el, din strană, simțea fără să se uite când venea ea și se așeza pe scaun și atunci cântecul lui începea să vibreze ca în extaz și să se ridice nu ca un glas de rugăciune sfântă, cu vorbe de

cântec religios, înălțător și uniform, dar cu accente omenesti, pasionate, încât toți, fără să-și dea seama, se cutremurau turburați. Se spune chiar cum episcopul după liturghie, i-ar fi luat mâinile amândouă și binecuvântându-l, l-ar fi lăudat: «Aferim, fiule! Aferim Nicolceo, ai un glas puternic, vrăjit și lumesc!»

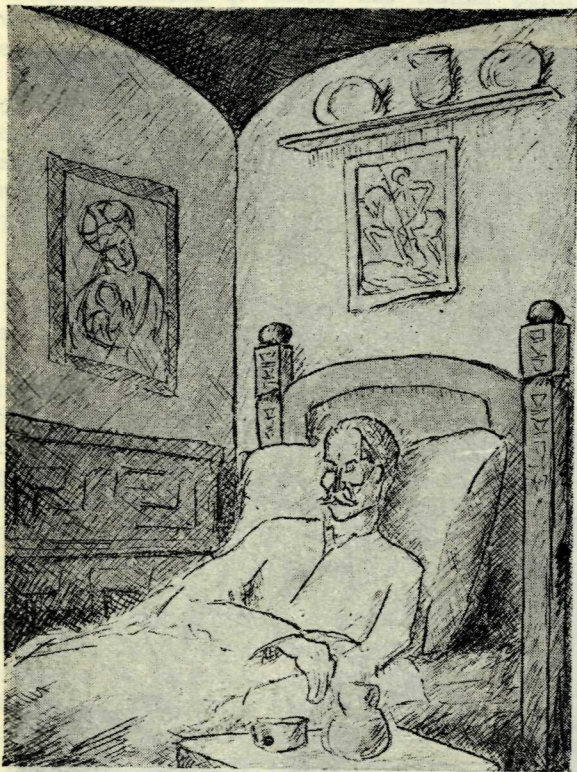
Vara, sus în balcon

Intr'adevăr, ea a știut să ascundă de lume legăturile cu el și să tănuiască această dragoste, aproape neîngăduită pentru anii ei, dacă nu pentru frumusețea și frăgezimea ce păstra încă. Nu trecu prea mult însă și taina fu descoperită, când fructul dragostei a trădat-o, iar atunci, mândra Tona nu mai stătu pe gânduri și, fără vorbă, fără zgomot, o sfârși: într-o zi, au găsit-o în baie, cu vinele tăiate.

După ea, a urmat la rând bunicul Sofcâi, renumitul Cavarol. Acesta bătrân, în loc să rămână acasă ca șef al familiei, mai cu seamă că fratele mai tânăr era bolnavicios, ținu cu orice chip să se însoare cu cea mai frumoasă femeie din Scoplia, și încă dintr-o familie de Greci. Viața-i conjugală nu ținu însă mult, abia câteva luni, căci bătrânul se întoarse la deprinderile ușurate, de chefuri cu femei destrăbălate și țigănci sau de călătorii prin orașele vecine, astfel că nevasta era nevoită să trăiască singură acasă, aproape părăsită, cu fratele

lui bolnav, pe care i-l lăsase în îngrijire și cu care îi era îngăduit să iasă la petreceri și adunări. Cine știe, dacă din această pricină n'a și păcătuit cu el!

Greșeala ei cu tânărul pe jumătate nebun, dacă a fost făptuită, ea singură poate lămuri purtarea bătrânului Cavarol, care, la întoarcerea acasă, s'a

Când s'a îmbolnăvit, n'a vrut să spue nimănui

întrecut cu gluma. De sigur că surprinsese sau simțise ceva, căci o ducea într'un neîntrerupt scandal și înjurături și, ca să se răsbune, începu să aducă femei destrăbălate în casă, prelungind chefurile până la ziuă și silind pe nevastă să muncească și să-i servească. Slugile fratelui atunci, aproape pierdute de frică, se duceau pe furiș pe la vecini, ca să le sară în ajutor, temându-se să nu-l omoare. Femeia, în răstimp rămânea singură să facă paturile și de multe ori era silită să-l învelescă în pat, alături de femeile acelea josnice. Și nu era minciună, deoarece existau oameni cari au supraviețuit și cari povestind aceasta se cutremurau.

Nu trecu însă mult și femeia muri; fratele lui a intrat la mănăstirea Sf. Părinte Prohon unde a și murit nebun. Iar el a reînceput călătoriile și nesocotitul vagabondaj. Fetele, cu ajutorul unchilor și rudelor, continuau să țină casa deschisă în locul lui și el, ca să nu bată prea mult la ochi purtarea, deși totul se știa, venea odată sau de mai multe ori pe an, acasă.

Nu s'a oprit însă aici. Impingând mai departe

orgiile și destrăbălările, Cavarol, la bătrânețe înaintată, după ce și-a măritat fetele, s'a însurat din nou, în rușinea tuturor, luând încă și o fată, ca și cum ar fi vrut să facă ciudă cuiva și, parcă s'ar fi însurat atunci pentru întâia oară, a pornit nuntă mare și strălucită. A luat în adevăr o fată cam trecută, domnișoară, renumită însă pentru frumusețea ei fermecătoare. Se trăgea dintr'o familie grecească, chiar din oraș, locuind în preajma bisericii; nu avea familie și pe nimeni altul afară de o rudă îndepărtată. Cine putea ști de ce rămăsese fată mare până atunci? până când fu adusă în casa lui Cavarol? Acesta a avut cu ea un singur copil, un băiat, care a fost cel dintâi în oraș care a început să se poarte îmbrăcat *à la franga*.

Ea, cu toată frumusețea ispititoare și voluptoasă, fiind însă cam coaptă, a făcut tot ce i-a stat în puteri ca să fie bine la cununie și la nuntă, căci îndată după aceea se trecu și se veșteji ca o floare, iar de atunci, ca să-și păstreze farmecele pălite, își petrecea tot timpul în îngrijirea lor, stând în baie și aburindu-și trupul... se spunea chiar că aproape toată ziua nu ieșea din baia de aburi...

În rândul strămoșilor venea acum sora bunicăi Sofcăi, «Cealca Naza», cum era supranumită.

Ca fată, fugise de trei ori de acasă. De trei ori se turcise și chiar odată un unchiu s'a dus s'o răscumpere și s'o aducă înapoi. Familia atunci, ca să ascundă toate astea, a măritat-o cu un argat al ei; ceva mai sus, la marginea orașului, i-au cumpărat o căsuță și au înzestrat-o cu un petec de câmp și vii, ca să aibă din ce trăi. Și a trăit acolo, până a îmbătrânit, nemai venind în oraș decât odată pe an, în ziua de «Procik», în ajunul postului mare, după obicei, când toate rudele se adunau, își cereau iertare, se îmbrățișau și cele supărate se împăcau.

Bărbatul ei, odinioară slugă la «mătușa lor» cum își spunea el singur, nu le-a plecat niciodată din casă. Se socotea rudă și deci putea rămâne și el la masă cu ei, să bea și să mănânce. Familia însă nu prea îl avea la inimă și nu-l prea privea bucuroasă, nu pentru că stătea la masa lor, ci pentru că știa și văzuse prea multe, fusese martor la atâtea câte se petrecuseră...

Și astea se întâmplau numai în familiile de sus... Numai nebuni, paralitici, numai țipete de copii cu răni deschise, morți la vârsta cea mai frumoasă, vizite la doctori vestiți, farmaciști, babe, vrăjitori, descântece cu tot felul de ape, colindări pe la vraci printre ruine, talismane și pelerinagii pe la locuri cunoscute de prin împrejurimi, pentru vindecări minunate!

Sofca, și acum când îl întâlnea pe unchiul Rista, nebunul, se înfiora carnea pe ea de scârbă și de silă, căci își dădea seama că numai din pricina lui, când era copilă, nu se ducea aproape deloc la ei, ca să stea, ca pe la alte rude, câte două sau trei zile.

Nu se știa de ce înnebunise. Se spunea numai

că, pe când era bolnav, paralytic, pe lângă alte suferințe, nevasta începuse să-l înșele cu cea mai bătrână calfă din prăvălie și, pesemne că de necaz, s'a luat de băutură și pe urmă a înnebunit. Il țineau legat în catul de sus al casei, îl hrăneau și aveau grijă de el. Când Sofca și ceilalți copii voiau să meargă să-l vadă, din curiozitate, se urcau pe scări înalte, sprijinite de zidul de afară și-l priveau prin grilajul balconușului dela odaie. El, zărindu-i, numai în cămașă și izmene, înalt și galben cum era, se repezea la ea, strigând:

— Oh, Maria, curva!

Și în ciorapi albi, noi, cu picioarele legate, încerca totuși să sară la ei, continuând să strige:

— Oh, oh!.. curva Maria!..

Mătușa, auzind, dădea fuga. Alunga copiii, iar

pe el îl trăgea cu putere înapoi, în cameră. Noaptea era încă și mai rău. Sofca, învelită cu plapuma, la un loc cu ceilalți copii, nu putea adormi, căci veneau până la ei, prin tavan de sus, gemetele lui. Iar când mătușa se ducea să-i dea ajutor, — deși Sofca nu prea pricepea care era acest ajutor, — se auzea mai deslușit vaetele și strigătele lui:

— Apă, fă, apă! Dă-mi apă, fă vrăjitoare! Mor după puțină apă dulce! Ah!

Și apoi se auzeau țipete îngrozitoare, zgomot de luptă, de împotrăvire, sfârșită prin legarea de pat a nebulului. Urma reîntoarcerea mătușii, obo-seala și slăbiciunea ei însoțită de gemete, apoi culcarea, zvârcolirea în pat ca să adoarmă, rugându-se, închinându-se și oftând:

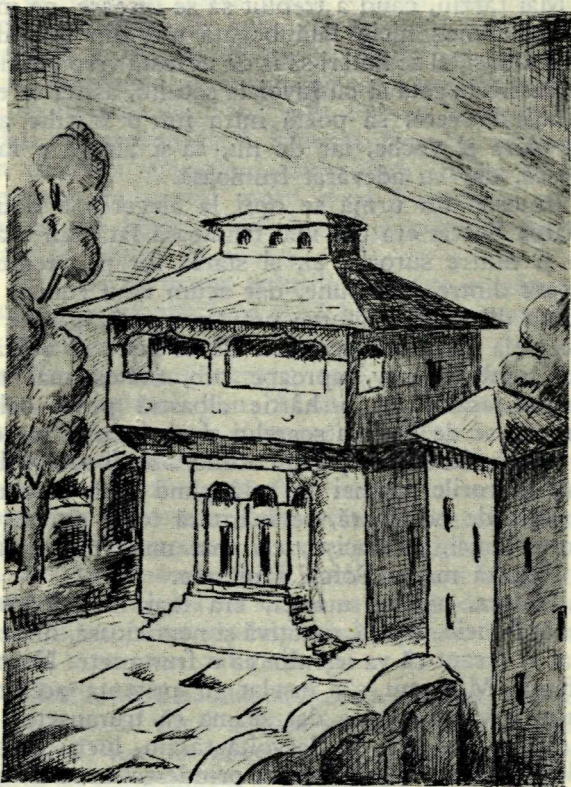
— Ia-mă, Doamne! Scapă-mă, Doamne!

II

Din pricina asta Sofca nu voia să se gândească niciodată la strămoșii ei; știa prea bine că atunci când o furau gândurile, câte trei sau mai multe zile în șir, era ca bolnavă și nu se pricepea cum să se ascundă mai bine, de rușine față de sine însăși. De bunic și bunică, abia își mai aducea aminte, ca printr'un vis. Amintirea bunicii era ceva mai limpede în mintea ei. O vedea stând mai mult în odaia de jos, rezemată de soba băii, ca și cum ar fi voit și vara să-și încălzească spina. Avea nasul ascuțit, bărbia la fel, o frunte ciudat de înaltă și bombată, ochi adânci și tainici cu sprâncene lungi, arcuite până la marginea frunții și subțiri încât păreau două umbre. Cu el, cu bunicul Sofcăi, își mai amintea că bunica era și rudă, nu prin sânge, după tată sau mamă, ci după un unchiu, dar, pentru că au măritat-o cu o rudă atât de apropiată, se spunea că avea mari dureri de cap și de aceea nu mergea decât cu capul legat, dureri pe cari, el i le vindea numai cu rachiou tare și iute. Bunicul îi zicea « măicuța mea » și aproape o ținea pe brațe.

Pe bunic și-l amintea și mai puțin. Își aducea aminte numai cum, mică fiind, când mânca în sufragerie, venea bunicul înaintea celorlalți membri ai familiei și așeza sticle cu vin pe masă. E singura imagine ce păstrase despre el. Mai erau însă amintirile a ceea ce povestea alții. De pildă, cum o crescuse pe ea, Sofca, și câtă rânduială era în casă și cu câtă chibzuință era dusă gospodăria casei, apoi cum, fiind foarte bogat, a călătorit mult, întâiu la Salonic și apoi la Țarigrad, cum din călătoriile acestea știa să învețe multe și să culegă roade, și așa se făcea că bunicii Sofcăi nu erau mai niciodată acasă. Lăsau în prăvălia de sus din piață, pe băiatul Tonet, iar în casă, pe Magda, slugi pe cari le luaseră de copii în îngrijire, le crescuseră și însuraseră în regulă, când fuseseră la conac. În călătoriile acestea se trudeau să câștige cât mai mulți bani, așa încât tatăl Sofcăi, Efendi

Mitu, să trăiască fără grijă, să poată învăța și ajunge cât mai departe.

Conacul dela Donia Vrania

Și într'adevăr, când s'a întors dela învățătură, tatăl Sofcăi era cel dintâi domn, « efendi ». Nu se afla altul mai răsărit decât el în oraș. Vorbea limbile turcă, greacă și arabă aproape mai bine decât cea părintească. Pentru toți însă rămăsese un străin și chiar avea ceva straniu în el, mai

cu seamă pentru familie. Ședea de vorbă cu ai săi, foarte puțin însă, își dădeau bună ziua, dar niciodată nu le căuta tovărășia. Nici nu mânca cu ei la masă, în odaia comună de jos, ci sus în camera mosafirilor, unde se puneau masa anume pentru el, și chiar se gătea deosebit, atât era de prețuit. Atâta cinstea și atâtea pregătiri îi veneau de pe urma învățăturii și însușirilor lui și tot prin ele începuse să aibă legături de prietenie cu Beii și Pașii. Dintre ei și ocolind pe cei numai bătrâni sau bogăți, alegea pe cei tineri și învățați ca și el și cari în ultimul timp veniseră acolo să se așeze, fie ca administratori ai orașului, fie ca judecători. La diferitele prilejuri, judecăți sau adunări, era interpretul lor și stabilea astfel un fel de legătură între ei și popor, așa cum cerea judecata și era trebuincios. Se poșteau apoi unii pe alții la petreceri și ospățuri, întrecându-se în felul de primire, dar tot luxul și eleganța recepțiilor lui întreceau pe ale Beilor. De asemenea, dintre ei, tot el era cel mai mare și mai priceput admirator al femeilor ce-i înfățișau Beii.

Mai târziu, când a trebuit să se însoare, ne mai fiind în oraș nicio fată bogată sau din familiile de fruntași, el se hotărî să ia de nevastă vreo țărancă cu zestre bogată și cu învoiala satului, astfel ca ea, aducând avere, să poată intra într'o familie așa de mare și veche, iar de nu, să-și aleagă o fată săracă, dar cu adevărat frumoasă.

În cele din urmă se opri la alegerea a doua. Mama Sofcăi era cea mai frumoasă fată din oraș, ca și dintre surorile ei, și starea lor pe vremuri fusese dintre cele bune, dar acum erau ruinați și trăiau din chiria câtorva prăvălioare dărăpănate și ele, dela marginea orașului. Tatăl mare al Sofcăi, mai mult bolnav, aproape orb, stătea mai tot timpul acasă, cu o hârtie albastră peste ochi, ferindu-se de lumina soarelui și cu hainele mereu în neorânduială, ca și cum atunci s'ar fi sculat din pat. Surorile mamei ei, plângând fără încetare bogăția de odinioară, se măritară toate cu negustorași mici, farmaciști, cei mai mulți în vârstă, și singură mama Sofcăi rămăsese.

Tudora, așa se numea, era mai mult bărbat decât femeie. Înaltă, uscățivă și negricioasă, nimeni n'ar fi crezut că va ieși din ea o frumusețe. Numai Efendi Mitu nu s'a înșelat în privința aceasta. Cum a văzut-o, și-a dat seama că frumusețea ei e dintre cele care se desvoltă târziu, lucru ce s'a adeverit spre mirarea și surprinderea tuturor. Și, fără să mai stea pe gânduri, spre mulțumirea deșertăciunii și mândriei lui, o luă de nevastă. E adevărat că n'a avut de ce să-i pară rău. N'a trecut niciun an dela măritiș și Tudora, înflorind tocmai ca o floare, se făcu cea mai frumoasă femeie a orașului. Lucrul acesta însă nu-l împiedecă pe Efendi Mitu să se sature și de ea, ca de toate celelalte, și să-și reia viața de odinioară. Ca și pe vremea când nu era însurat, tot sus i se servea, aparte,

atât prânzul cât și cina. Rar cobora jos între ai lui și încă și mai puțin stătea de vorbă cu ei și numai atunci când trebuia să cerceteze sau supravegheze ceva prin casă. Iar mai târziu, când nevasta a născut pe Sofca, s'a despărțit cu totul de ea, el dormind sus, în timp ce ea dormea în iatacul de jos cu socrul și soacra, numai ca bărbatul să aibă liniște și odihnă. Dornic apoi de ducă, la cel mai mic prilej care se ivea, pleca sub pretext de afaceri și chiar dacă n'avea bani, călătoriile tot le făcea, îndelungate și la intervale destul de mici.

Își amintea de vremea când, tânăr, pleca în călătorie, ca să învețe, și cum, tot pe atunci, au murit bunicii Sofcăi și cum poștașul, negăsindu-l să-i dea vestea, nu putuse ajunge la timp, ca să-i mai vadă odată, cel puțin surora.

Cu tot felul de viață însă, cu nesfârșitele-i călătorii și izolarea aproape deplină de ai săi, până și de femeie, totuși, în casă, se trăia în lux și belșug. Mama Sofcăi, recunoscătoare că o luase, ridicând-o până la el, avea o purtare pe care nimeni n'ar fi bănuțit-o. Ca și cum ar fi făcut parte din cea mai bogată și nobilă familie a orașului, știa să se poarte cu toată lumea, să primească pe rude, ca și pe oaspeții străini, precum și să vadă de gospodărie. Cu prilejul sărbătorilor, zi a numelui sau alta, ea și mama ei căutau să cinstească ziua în felul cel mai strălucit, iar despre purtarea soțului față de ea și de ceilalți membri ai familiei, nu șoptea niciun cuvânt și nici nu se dădea de gol prin vreo expresie a feței sau prin vreun gest.

Ceva mai târziu, când Sofca s'a făcut mai mare, de dragul ei, nu de al mamei, începu să fie mai dragăstos și să coboare din când în când pe la ele. El singur a dat întâile lecții de scris și citit Sofcăi. De multe ori, când venea acasă, găsea pe Sofca în fața bucătăriei, stând între mama și celelalte femei; copila îi ieșea în cale alergând, iar el, îmbrățișând-o, o lua și o ținea lângă el. Sofca simțea atunci pe obraji-i micuți mâinile lui blajine cum o mângâiau pe bărbie, pe gât și pe părul inelat. Și acum, când își aducea aminte, Sofca parcă simțea încă acea atingere a degetelor lui uscate, delicate, cu vârfulurile parcă vestejite, mirosul hainelor luateși mai ales al manșetelor din care ieșea mâna palidă și fină cu care o mângâia și o trăgea la el.

— Ce mai faci, Sofițo? Ai fost cuminte? — o întreba, plecându-se voios asupra ei, stând de vorbă cu mama și cu celelalte femei, nu ca înainte când nici nu se oprea și nici nu se uita să vadă cel puțin cine e acolo, ci saluta și trecea mai departe, urcându-se în odaia lui.

Atunci toate se încurajau și mai cu seamă mama care, ca o străină, abia aștepta câte un astfel de prilej ca să mai vorbească cu el, să glumească și se făcea că dojenește pe Sofca:

— Cuminte! toată dimineața aleargă prin grădină, de n'o poți prinde! Rupe flori și apoi le asvârle... Sofca simțindu-i mâna pe căpșoru-i inelat, îi

mângâia genuchii pantalonilor de postav, largi și moi, și, deși mică, înțelegea că lucrul acesta pricinuește mare bucurie mamei, se alinta pe lângă tatăl ei și răsfățându-se începea să se apere și să protesteze:

— Nu, Efendițe tăticule! Nu-i adevărat, să mi te ție Dumnezeu!

El atunci o lua în brațe și o ducea cu el sus, în camera lui, iar când se însera și plecau toți mosafirii de jos, începea să se joace cu ea. O așeza pe pat și, îngenunchindu-i înaintea, îi lua mâinile și i le puneă în jurul gâtului, își culca în poala ei capul, o privea cu ochii mari deschiși, cu o privire adâncă, ciudată, și, încet, încet, uitându-se la ea, buzele începeau să-i tremure și ochii i se umezeau. De ce oare această tresărire de câte ori se uita la ochii sau la gura ei? Să fi fost o părere de rău? O părere de rău că această frumoasă Sofca nu este un băiat, un fiu care să-i fie urmaș? Sau poate că acele buze subțiri, copilărești, acei ochi negri, fruntea aceea mică și îngustă de sub părul lung, inelat, îi amintea pe mama ei, pe ființa aceea pe care abia zărind-o odinioară s'a și îndrăgostit de ea? Purtând-o în brațe prin odaie și desmierdând-o, îi spunea: « Sofchițo, Sofchițo! Fata tatii »!

Amintindu-și de acele mângâieri, Sofca simțea parcă și astăzi bărbia lui aspră, deși ras proaspăt, zgâriindu-i fața. Și dacă clipele acestea de duioșie și expansiune nu erau întrerupte de venirea neașteptată a cuiva sau din altă pricină, atunci tata chema lângă ei și pe mama. Mâncau împreună și stăteau toată seara în camera lui, sus. Erau cele mai frumoase clipe de care-și aducea aminte Sofca, serile acelea.

Urma apoi o zi cu adevărat fericită. Dis de dimineață plecau cu trăsura spre Donia Vrania la conac. Dar nimeni în afară de ei trei și Magda, slujnica. În trăsură, la locul de cinste, ședea el. Ca întotdeauna, bine cufundat în perinele trăsurii, cu un picior întins și mâna lăsată alene pe el, îmbrăcat într'o haină de postav diferită de a celorlalți, pantalonii nu prea largi și fără găetane, ca să fie mai ușori, ca de drum. Avea fața uscățivă, prelungă, mai mult osoasă și veșnic încordată, ochii și gura expresivi, fruntea înaltă și mereu încrețită, brăzdată de cute adânci. Sub părul bogat și fruntea gânditoare, ochii lui păreau mereu oboșiți și îi ținea pe jumătate închiși.

Cu cealaltă mână ținea pe genunchi pe Sofca, gătită ca o fată mare, cu părul împletit în coade aduse în jurul capului și împodobită cu mărgele și fundulițe. În fața lor ședea mama. Preocupată și bucuroasă de această plimbare avea fața aprinsă, îmbujorată. Ochii-i mari și negri ca murele, cu sprâncenele arcuite, străluceau în obraji înfierbântați, iar buzele îi tremurau de fericire.

Trăsura cobora în jos. O lua pe drumul îngust și răcoros, adăpostit de sălciile umbroase, mergea apoi de-a-lungul câmpului de porumb și tutun și se apropia din ce în ce de țintă. Magda stătea pe capră, lângă vizitiu, între coșurile și legăturile cu mâncare și băutură, de unde abia de mai putea da bună ziua țaranilor, lucrătorilor sau trecătorilor ce întâlnea în drum. De altfel numai ea răspundea la salutul lor, deoarece el, Efendi Mitu, retras în fundul trăsurii cu Sofca în brațe, nu se uita la nimeni, părând că-și privește cu luare aminte piciorul întins sau mai de grabă pantofii de lac, scurți, scobiți, cu adevărat turcești. În orice caz voia să dea impresia asta, ca să fie scutit să răspundă la saluturi.

La conacul împrejmuit de ziduri înalte și de plopi, așezat chiar la marginea apei, era umbră și răcoare și, iarna ca și vara, se puteau petrece acolo foarte bine câteva zile în șir.

Tatăl ședea mai toată ziua jos, în grădină, răsturnat pe perini, înconjurat de scrum de țigări și de cești de cafea golute. Mama, sus în turn, foarte mulțumită, ședea la fereastră, în camera aerisită și frumos dichisită. Magda se certa toată ziua cu slugile și precupețele care nu-i aduceau la timp brânza, untul sau puii din sat. Seara puneau să le răcească în gărlă, băutura. Noaptea adormeau în răcoarea și șopotul râului care curgea pe sub ferestre, în vuetul morii și al freamătului venit parcă de departe, din frunzișul plopilor bogăți, care se clătina în noapte.

Până făcea mama paturile sus, tata rămânea în sufragerie să mănânce și să bea, în așteptare.

Adeseori, Efendi Mitu prindea să cânte... Întâiu îngânând încet și apoi din ce în ce mai tare, cu glasul plin. Mama nu îndrăzneă să-l întrerupă vreodată, ci numai îl asculta de departe, din camera luminată, unde stătea cu Sofca. Copila băga de seamă de pe fața mamei că nu înțelege cuvintele cântecului, căci erau streine, dar vedea cât le simte, deoarece îi tremurau buzele de emoție și cu gura întredeschisă, sorbea parcă vocea lui, care venea de jos în sus și se răspândeau pretutindeni, umplând grădina, râul și plopii de accente calde, minunate, pătimășe.

Târziu, când bănuia că Sofca a adormit, se ducea și el sus, cu vinul nebăut în sticlă și-și continua cântecul; lua pe mama pe genunchi, îi despletia părul și, mângâind-o și sărutând-o pe obraji și pe gură, continua să-i cânte, legănând-o.

După câteva zile se întorceau acasă, tatăl cam obosit, puțin îngândurat, pe când mama voioasă și încântată. Și cum să nu mângâie și să nu sărute atunci pe Sofca, singurul copil, și să nu-i mulțumească, pentru că numai datorită ei, bărbatul, iubirea, i s'a întors și, odată cu el, fericirea?

III

În răstimp a venit revoluția și lupta pentru liberarea patriei de sub jugul turcesc, dar odată cu ea și o hotărâre mare în viața tatălui Sofcâi, Efendi Mitu. Sub cuvânt că se duce după afaceri, a plecat și el cu Beii turci, neputând să renunțe la tovărășia lor de petreceri și cu mare greutate

Aferim, fiule, ai un glas puternic, vrăjit și lumesc.

se mai rupea de acolo ca să vie înapoi. Și cu cât Sofca se făcea mai mare, cu atât venea mai rar acasă, o singură dată pe an și atunci de obicei noaptea. Rămânea câte două, trei zile, dar nu mergea nicăiri, nici nu ieșea din casă. Iar acasă nu primea pe nimeni, nici chiar dintre rudele cele mai apropiate, unchi sau mătușe.

Sofca își amintea de timpul acela ca de zilele cele mai rele, căci fiecare reîntorcere a tatălui era urmată de o nouă plecare la Turci și mama ei, câteva zile după aceea, era ca topită, deoarece, biata femeie, numai ea știa ce însemnau aceste plecări și că nu avea nicio afacere sau delegație acolo, cum spunea. De ce însă să mintă și să se prefacă înaintea ei? Ea mai știa că el fugea și de frica sărăciei, care, chiar dacă nu ajunsesse la fundul pungii, nu era departe. Cu mult înainte de liberare, el știa că averea nu mai era întreagă și mai cu seamă morile și conacele, nu numai că nu mai erau în stare bună, dar nici nu-i mai apar-

țineau lui singur, ca odinioară; de asemenea, belșugul de grâne încetase și, ca o urmare, nu mai era așa de multă treabă. Toate acestea le făcea și desfăcea omul lor de încredere, care le dăduse fie cu ipotecă fie pe polițe. Arende și produsele morilor erau luate pe mulți ani înainte și zălogite aproape peste valoarea lor, așa că nu rămânea decât vânzarea. Despre vânzare însă, în afară de el, Efendi Mitu, nimeni nu îndrășnea nici să pomenească; iar el voia lucrul acesta cu orice preț și-l prefera oricărui alt mijloc, decât să ia bani cu dobândă mai ales dela cămătari, căci împrumuturile pe sub mână și ipotecarea moșiilor sau morilor înghițea toată averea. Ca de obicei, de toate treburile acestea vedea mai de seamă Tonet, băiatul pe care-l aveau în serviciu de mult, adus în sat de către bunicul Sofcâi. El ca reprezentant al lor, ședea în prăvălia principală, punând la cale afacerile cu sătenii și negustorii, tocmea argații, vindea produsele pământurilor, arenda și avea chiar dreptul să ia bani în numele casei. El își avea casa lui, dar salariul dela stăpân nu și-l ridicase de vreo patru ani, dacă nu chiar de mai mult. Tatăl Sofcâi îl lăsa să-și facă de cap; nu întreba niciodată dela cine a luat bani, ce avere a pus garanție și în ce condiții. Tonet singur trebuia să caute și să aducă bani, nimeni altul să nu știe despre asta și totul era în regulă!

După liberare însă, au urmat procese și judecată. Mai cu seamă când a trebuit să se deslușească treburile cu arendașii, să se stabilească al cui este pământul, dacă este al stăpânului, al Turcului sau al lor. Atunci s'a văzut că în cele din urmă, din averea lor, nu mai rămânea nimic. Pentru tatăl Sofcâi era o stare dintre cele mai rele; veșnic trebuia să meargă în fața judecătorilor și acolo, el, Efendi Mitu, să jure și să se certe. Și asta, cu cine? — până chiar și cu slugile lui. Din pricina aceasta a preferat să se dea la o parte, să renunțe la tot, n'a mai voit și n'a mai îndrășnit să aștepte rezultatul proceselor: vânzarea averii era de acum pe mâini străine, iar el se desinteresa de cele ce se mai puteau întâmpla, astfel că, îndată după liberare, a plecat cu Beii turci, fugind în Turcia și lăsând pe Tonet să vadă singur, așa cum se pricepea, de toate treburile și să le descurce. Și Tonet, la rândul-i, împreună cu toți avocații cu cari se umpluse orașul după liberare și cari încărcau napoleonii de aur pe cai, au limpezit în așa fel afacerile încât n'a mai rămas nimic, în afară de câteva livezi și vii, dar și acestea fără nicio valoare: livezile erau foarte departe de oraș, iar viile arse, pustiite, încât nicio viță mai bună nu prindea. Singura livadă, care ar mai fi avut oare care preț, era foarte departe, în Morava, lângă pârau, în drum spre Bania.

Când Tonet a venit să spună toate lucrurile

acestea mamei Sofcăi, aceasta, numai după fața lui, după expresia ochilor a căror privire era mereu plecată și după tremurarea glasului, a priceput cât de mult furase și cât agonisise din avutul lor. Și asta, el, robul pe care-l aduseseră acolo de mic și-l făcuseră om! Puținii bani pe cari-i aduse și pe cari începuse să-i numere în fața ei, ar fi vrut să i-i asvârle în obraz, nu să stea ea înaintea lui, în acea postură, ea, Tudora! Abia când Tonet își ceru iertare și parcă binecuvântarea, făcându-i cunoscut în același timp că pleacă și că pot de atunci încolo să scoată prăvălia și negoțul de pe numele lui, îi răspunse atât cât îi mai îngăduia glasul:

— Bine, bine, Tone!

— Da, cumătră, n'am să mai stau mult la d-voastră... Dacă ar fi fost starea mai bună nu m'ași fi gândit nici până la moarte să vă părăsesc, căci cine ar putea să se despartă de o casă ca a d-voastră?!... Asta nu înseamnă însă că dacă nu mai sunt în slujbă, nu rămân tot omul d-voastră; de câte ori aveți nevoie de mine, îmi dați de știre și sunt la porunca d-voastră!

— Bine, bine!

Nemaiputându-se stăpâni, de bucurie și sfială în același timp, Tonet ieși grăbit și se opri la poartă, fericit, dar umilit, curățindu-și hainele, pantofii, potrivindu-și gulerul în jurul gâtului, în timp ce Tudora, tremurând de durere, ca otrăvită, abătută și nenorocită, rămase în colțul acela al casei, frământându-se, plângând și hototind.

Nimeni însă nu trebuia să afle de starea aceasta; nici familia nici străinii. Ceea ce a rămas, acea țarină de lângă Morava, a dat-o băeților Magdei să o lucreze, împărțind recolta pe din două; aceștia însă dădeau mai mult decât jumătate din ce câștigau, ca semn de recunoștință, pentru că pământul pe care-l ținuseră până atunci în arendă, era de acum al lor. La rândul-i, Magda nu voia cu niciun chip să se despartă de casa unde-și trecuse tinerețea. Ar fi stat bucuros acasă la ea, unde-și avea copiii și surorile, printre cari ea era cea mai vârstnică, dar, după fiecare Sâmbătă sau altă sărbătoare, se reîntorcea la Tudora, aducând mereu câte ceva, fie făină, unt sau brânză, pentru ca Sofca și mama ei să nu ducă lipsă cel puțin câteva zile. Tot așa făceau și ceilalți țărani, când se întorceau dela moșia lor; de câte ori veneau la cele două femei, aduceau câte ceva și nu uitau că moșiile pe care le stăpâneau acum, nu fuseseră totdeauna ale lor.

Mama Sofcăi, din capul locului, a căutat să facă în așa fel ca să nu se simtă starea asta în familie, să n'o ghicească nici unchii cei bătrâni sau mătușele, care trebuiau să fie cinstiți tot ca înainte cu rachiul iute, cu băutura bună și cafea. Iar când veneau sărbătorile, Paștele sau Crăciunul, totul era orânduit și pregătit pentru primirea mosafirilor. Mama bine îmbrăcată, legată la cap cu o basma

înflorată; Sofca la fel, avea rochie nouă de mătase, o țesătură scumpă, care abia începuse să se poarte în oraș. Toată ziua, vioase și vesele, așteptau mosafirii. Până și lăutari erau chemați, ca să cânte. Iar când lumea întreba despre Efendi Mitu, mama răspundea că acum câteva zile trimisese bani și un om care să le spună că nu poate încă veni, căci e încurcat într-o afacere pe care n'o poate lăsa și că va da pe acasă la toamnă, trimițând deocamdată mătase de rochie pentru Sofca.

Insăși Sofca, la început, nu știa de unde are mama ei mereu bani ca să-i facă rochii noi și scumpe. Curând însă, copila a simțit. A înțeles că mama îi dă vestminte bune și frumoase, ca s'o încredințeze prin aceste lucruri de preț că tatăl ei cu adevărat nu le-a uitat și ca să nu se socotească părăsite, iar, ca să ajungă aci și să salveze aparența față de fiica ei, numai ea știa ce jertfe făcea.

Cum se întâmpla însă că toți acești trimiși ai tatălui, veneau totdeauna când ea lipsea de acasă?!

Toate eforturile făcute de mamă fură zadarnice, căci Sofca pricepu fără întârziere că e o simplă

După chef și petrecere urma jocul de cărți...

însenare, după cum înțelegea tot ce se petrece în jurul ei, cum de pildă își dădea seama de rostul sentimentelor pline de afecție și atenție cu care rudele le înconjurau de când le socoteau părăsite. Unchii și mătușele au alergat cu toții la ele, întrecându-se care mai de care să ceară pe Sofca în

gazdă, să-și aleagă ea unde-i place să stea mai mult și să fie cinstită și ospătată nu ca un copil, ci ca un om bătrân. Sofca știa însă de atunci că toată această dragoste și grije a familiei, venea mai mult dintr'o presimțire, presimțirea nenorocirii care avea să vină, și de aceea căutau cu toții să le în-

O privea cu ochii mari deschiși...

conjoare și încurajeze, lăsând a se înțelege că vor să plătească și datoriile și, atâta vreme cât sunt în nenorocire, să le ajute. Iar ea, Sofca, fiind copil, să le păstreze o amintire frumoasă despre bunăvoința și ospitalitatea lor, să le țină minte nu numai ca rude bogate, dar și bune și darnice. Apoi atâta dragoste era datorită poate și faptului că Sofca era, dintre atâtea rude, ultimul vlăstar al familiei principale și fără de care s'ar fi stins tot neamul. Dragostea lor era însă în adevăr, tot datorată lui, lui Efendi Mitu, căci cu toate că părea că le părăsise, tot în el rămânea nădejdea

să le apere și să le sprijine, astfel că ei continuau să-l respecte.

Sofca înțelesese de mult că toate aceste atenții erau făcute pentru tatăl ei, Efendi Mitu, și cu timpul s'a întărit în credință, căci ceva mai târziu, când a început să se facă din ce în ce mai mare și mai frumoasă, atât de frumoasă încât prietenele ei de joc se opreau dintr'odată, uimite în fața ei, a chipului ei, a sânilor ei minunați cari înfloreau cu îndrăzneală, a început și dușmănia. Ele nu încetau să-i spună cu pismă:

— Ah, Sofco! Frumoasă te-ai mai făcut! De-aia maică-ta nu te lasă niciodată singură și poarta la voi nu e deschisă la orice oră din zi!

E adevărat că Sofca nici la poartă sau la vecini și cu atât mai puțin pe la prietene, nu avea voie să meargă până ce nu vedea mama ei cum este îmbrăcată; chiar dacă dânsa nu era acasă sau avea treburi când fata trebuia să iasă, venea într'o fugă și, ștergându-și mâinile de șorț, o petrecea până la porțița din grădină, tot scuturându-i și netezindu-i vestimintele sau dichisindu-i părul...

— Doamne, Doamne! rostea ea plină de fericire — se poate să-mi las eu pe Sofca neîngrijită? Dacă chiar atunci sosește tatăl ei și ea nu este îmbrăcată cum trebuie, cu ce inimă ași mai îndrăzni să-i ies în cale și să-l privesc în ochi?

Teama aceasta însă era de prisos, căci Sofca nu mai era copil și înțelegea totul... Știa de acum de ce tatăl ei ședea în Turcia, de ce venea acasă atât de rar și de ce, după cât își amintea, venea numai noaptea, singur, îmbrăcat într'o haină simplă, de culoare închisă, aspră, cu pantofi de lac însă, ciorapi albi și mătâniile în mână, mereu ras proaspăt, cu expresia feței încordată... buzele umede... ochii umezi... Încă de atunci observa cum ei, părinții ei, crezând că doarme, stăteau îndelung fără să-și spună niciun cuvânt și din tăcerea lor pricepea că totul e sfârșit, că mai departe nu se putea merge astfel, că trebuie să fugă, să vândă și casa și tot...

La ce folos atunci familia și mormintele ce se grămădesc peste morminte, dar mai ales, ce avea să spună lumea?

(Urmează)

BORISAV STANCOVICI

Din sârbește de *Elena Eftimiu*
Cu desene de *Ștefan Gomboșiu*
(Timișoara)